

Mariusz Dobijański

ORCID: 0000-0002-4825-796X

mdobijanski@hotmail.com

Uniwersytet w Białymstoku

Model zapobiegania niedostosowaniu społecznemu dzieci i młodzieży w Siedlcach w ujęciu ekologicznej teorii rozwoju Uriego Bronfenbrennera – analiza teoretyczno-praktyczna

A Model for Preventing Social Maladjustment in Children and Youth in Siedlce in the Context of Uri Bronfenbrenner's Ecological Development Theory – A Theoretical and Practical Analysis

<https://doi.org/10.34739/sn.2026.26.05>

Abstrakt: Celem artykułu jest analiza teoretycznych i praktycznych założeń lokalnego modelu profilaktyki społecznej realizowanego w Siedlcach w perspektywie ekologicznej teorii rozwoju Uriego Bronfenbrennera. Problem badawczy koncentruje się na określeniu znaczenia współpracy środowiskowej i interdyscyplinarnej w zapobieganiu niedostosowaniu społecznemu dzieci i młodzieży oraz budowaniu zintegrowanego systemu wsparcia dziecka i rodziny. W badaniach zastosowano analizę literatury przedmiotu, analizę aktów prawnych oraz analizę danych empirycznych, pochodzących z instytucji lokalnego systemu profilaktyki społecznej w Siedlcach, obejmujących lata 2022-2025. Uwzględniono dane Policji, kuratorskiej służby sądowej, Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie oraz Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej. Wyniki analiz wskazują na utrzymujący się poziom problemów wychowawczych, zachowań ryzykownych i trudności adaptacyjnych młodzieży, a jednocześnie potwierdzają znaczenie profilaktyki środowiskowej, wczesnej interwencji oraz wzmacniania czynników chroniących w środowisku rodzinnym i szkolnym. Wartość poznawcza artykułu polega na przedstawieniu modelu profilaktyki społecznej opartego na założeniach teorii ekologicznej rozwoju oraz na ukazaniu znaczenia współpracy instytucjonalnej w przeciwdziałaniu marginalizacji i wykluczeniu społecznemu dzieci i młodzieży.

Słowa kluczowe: niedostosowanie społeczne, profilaktyka społeczna, dzieci i młodzież, teoria ekologiczna rozwoju, Uri Bronfenbrenner, profilaktyka środowiskowa, współpraca interdyscyplinarna, system wsparcia dziecka i rodziny, pedagogika resocjalizacyjna, polityka społeczna, środowisko wychowawcze, diagnoza społeczna, Siedlce

Abstract: The aim of this article is to analyze the theoretical and practical assumptions of the local social prevention model implemented in Siedlce through the Uri Bronfenbrenner's ecological theory of development. The research focuses on determining the importance of community and interdisciplinary collaboration in preventing social maladjustment in

children and adolescents and building an integrated system of child and family support. The research utilizes literature analysis, legal acts analysis, and empirical data from institutions within the local social prevention system in Siedlce, covering the years 2022-2025. Data from the police, probation services, the Municipal Family Support Center, and the Psychological and Pedagogical Counseling Center were considered. The results of the analyses indicate persistent levels of behavioral problems, risky behaviors, and adaptation difficulties among youth, while also confirming the importance of community prevention, early intervention, and strengthening protective factors in the family and school environment. The cognitive value of this article lies in presenting a model of social prevention based on the assumptions of the ecological theory of development and in demonstrating the importance of institutional cooperation in counteracting the marginalization and social exclusion of children and youth.

Keywords: social maladjustment, social prevention, children and youth, ecological theory of development, Uri Bronfenbrenner, community prevention, interdisciplinary cooperation, child and family support system, resocialization pedagogy, social policy, educational environment, social diagnosis, Siedlce

Wprowadzenie

Zapobieganie niedostosowaniu społecznemu dzieci i młodzieży stanowi jedno z kluczowych wyzwań współczesnej polityki społecznej, edukacyjnej i profilaktycznej. W literaturze przedmiotu podkreśla się, iż niedostosowanie społeczne ma charakter wieloczynnikowy, dynamiczny i środowiskowo uwarunkowany, obejmując zaburzenia procesu socjalizacji, trudności w internalizacji norm społecznych oraz utrwalone wzorce zachowań agresywnych, dewiacyjnych i antyspołecznych [Urban, 2000; Pytko, 2001]. W pedagogice resocjalizacyjnej wskazuje się jednocześnie na procesualny charakter tego zjawiska, wynikający ze współoddziaływania czynników indywidualnych, rodzinnych, szkolnych i społeczno-kulturowych [Pytko, 2001].

Współczesne koncepcje profilaktyki społecznej odchodzą od redukcjonistycznego ujmowania problemów dziecka wyłącznie przez pryzmat jego cech indywidualnych, wskazując na konieczność analizy szerokiego kontekstu środowiskowego. Teoretyczną podstawę takiego podejścia stanowi ekologiczna teoria rozwoju Uriego Bronfenbrennera, zgodnie z którą rozwój człowieka dokonuje się w systemie wzajemnie oddziałujących środowisk społecznych [Bronfenbrenner, 1979]. W tym ujęciu skuteczna profilaktyka niedostosowania społecznego wymaga działań wielopoziomowych, interdyscyplinarnych oraz opartych na trwałej współpracy instytucjonalnej.

Model profilaktyki realizowany w Siedlcach stanowi praktyczną implementację założeń teorii ekologicznej Bronfenbrennera, tworząc zintegrowany system wsparcia dziecka i rodziny. Jego centralnym elementem pozostaje dziecko jako podmiot oddziaływań wychowawczych, profilaktycznych i pomocowych. Model zakłada, iż skuteczna profilaktyka wymaga nie tylko reagowania na ujawnione trudności emocjonalne i społeczne, lecz przede wszystkim systematycznej identyfikacji czynników ryzyka oraz wzmacniania czynników chroniących. Szczególne znaczenie przypisuje się rodzinie i szkole jako podstawowym środowiskom socjalizacyjnym kształtującym kompetencje społeczne, poczucie bezpieczeństwa i zdolności adaptacyjne dziecka [Radlińska, 1961; Bowlby, 2016]. Zaburzenia więzi rodzinnych, przemoc, zaniedbanie czy deficyty opiekuńczo-wychowawcze należą do najistotniejszych czynników ryzyka niedostosowania społecznego. W tym kontekście działania szkół, instytucji samorządowych i organizacji pozarządowych wpisują się w założenia współczesnej profilaktyki środowiskowej oraz koncepcji resilience [Ostaszewski, 2014; Urban, 2000].

Organizacja i założenia lokalnego modelu profilaktyki społecznej w Siedlcach

Przeprowadzona analiza danych instytucji lokalnego systemu profilaktyki społecznej i przeciwdziałania niedostosowaniu społecznemu dzieci i młodzieży w Siedlcach stała się bezpośrednią podstawą do podjęcia działań organizacyjnych i strategicznych ukierunkowanych na stworzenie lokalnego, zintegrowanego systemu profilaktyki społecznej. Konsekwencją diagnozy środowiskowej było powołanie przez Prezydenta Miasta Siedlce Zespołu ds. Zapobiegania Niedostosowaniu Społecznemu Dzieci i Młodzieży, którego inauguracja odbyła się 16 października 2025 r. w Urzędzie Miasta Siedlce. Celem prac Zespołu stało się opracowanie kompleksowego systemu zapobiegania niedostosowaniu społecznemu dzieci i młodzieży z terenu miasta.

Podstawą organizacyjną funkcjonowania Zespołu było zarządzenie Prezydenta Miasta Siedlce powołujące interdyscyplinarny zespół specjalistów reprezentujących obszar edukacji, pomocy społecznej, wymiaru sprawiedliwości, ochrony zdrowia psychicznego oraz profilaktyki społecznej. W skład Zespołu weszli przedstawiciele kuratorskiej służby sądowej, Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie, Komendy Miejskiej Policji, Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej, szkół oraz instytucji wsparcia kryzysowego. Sam fakt powołania zespołu interdyscyplinarnego należy interpretować jako przejaw odejścia

od sektorowego modelu rozwiązywania problemów społecznych na rzecz modelu współpracy środowiskowej i zintegrowanej profilaktyki społecznej.

Decyzja o utworzeniu Zespołu pozostawała bezpośrednio związana z wynikami diagnozy lokalnych problemów wychowawczych i społecznych. Dane Komendy Miejskiej Policji wskazywały bowiem na utrzymujący się wysoki poziom interwencji związanych z demoralizacją i zachowaniami ryzykownymi nieletnich, wzrost liczby działań interwencyjnych oraz utrzymujący się problem używania alkoholu przez młodzież. Jednocześnie obserwowano wzrost liczby działań profilaktyczno-wychowawczych realizowanych przez Policję, co wskazywało na potrzebę dalszego rozwijania modelu profilaktyki środowiskowej zamiast dominacji działań represyjnych.

Istotnym uzasadnieniem dla powołania Zespołu były również dane Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie, wskazujące na utrzymujące się problemy opiekuńczo-wychowawcze części rodzin funkcjonujących na terenie miasta. Liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej oraz wzrost liczby rodzin objętych wsparciem asystenta rodziny potwierdzały konieczność rozwijania środowiskowych form wsparcia oraz wzmacniania kompetencji wychowawczych rodziców. W przyjętych założeniach programowych rodzina została uznana za podstawowy mikrosystem rozwoju dziecka, zgodnie z założeniami ekologicznej teorii rozwoju Uriego Bronfenbrennera [Bronfenbrenner, 1994].

Znaczącą rolę w procesie tworzenia programu odegrały również dane Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej, wskazujące na utrzymujący się wysoki poziom liczby orzeczeń dotyczących zagrożenia niedostosowaniem społecznym, szczególnie wśród uczniów drugiego etapu edukacyjnego szkoły podstawowej. W konsekwencji przyjęto założenie, że szkoła powinna pełnić nie tylko funkcję dydaktyczną, lecz również diagnostyczną, terapeutyczną i profilaktyczną. Założenia programowe odwoływały się do współczesnych koncepcji „whole school approach”, wskazujących na konieczność budowania klimatu bezpieczeństwa, wzmacniania relacji interpersonalnych oraz rozwijania kompetencji emocjonalnych i społecznych uczniów.

Kluczowym założeniem towarzyszącym powołaniu Zespołu było przyjęcie modelu zintegrowanej profilaktyki społecznej opartego na współpracy międzyinstytucjonalnej. W oficjalnych założeniach działalności Zespołu wskazano między innymi na potrzebę wspierania szkół i placówek oświatowych w zakresie wczesnego reagowania na symptomy zagrożenia niedostosowaniem społecznym, diagnozowania przyczyn problemów wychowawczych,

koordynowania współpracy instytucji oraz wzmacniania kompetencji wychowawczych rodziców, nauczycieli i specjalistów. Podkreślono również konieczność przeciwdziałania stygmatyzacji dzieci i młodzieży zagrożonych niedostosowaniem społecznym oraz traktowania kierowania spraw do sądu rodzinnego jako środka ostatecznego.

Założenia programowe pozostawały również zgodne ze współczesnymi koncepcjami profilaktyki społecznej, wskazującymi na konieczność równoczesnego ograniczania czynników ryzyka i wzmacniania czynników chroniących rozwój dzieci i młodzieży [Hawkins, Catalano, 1992; Rutter, 1987; Konopczyński, 2014]. W związku z tym przyjęto, że program powinien obejmować działania profilaktyki uniwersalnej, selektywnej i wskazującej, realizowane przez szkoły, Policję, pomoc społeczną, poradnie specjalistyczne, organizacje pozarządowe oraz kuratorską służbę sądową.

Istotnym elementem koncepcji stało się również wprowadzenie systematycznej diagnozy i ewaluacji podejmowanych działań. Założono, że skuteczny model przeciwdziałania niedostosowaniu społecznemu powinien podlegać stałemu monitorowaniu w zakresie poziomu zachowań problemowych, przemocy rówieśniczej, absencji szkolnej, cyberprzemocy, jakości współpracy międzyinstytucjonalnej oraz dobrostanu psychospołecznego dzieci i młodzieży. W konsekwencji jednym z kierunków rozwoju lokalnego modelu profilaktyki stało się stworzenie komponentu diagnostyczno-badawczego umożliwiającego prowadzenie cyklicznych diagnoz środowiskowych oraz projektowanie działań profilaktycznych opartych na danych empirycznych.

Mikrosystem jako podstawowe środowisko socjalizacji

Mikrosystem obejmuje rodzinę, szkołę i grupę rówieśniczą jako podstawowe środowiska bezpośrednich interakcji społecznych dziecka. To właśnie w ich obrębie kształtują się podstawowe doświadczenia emocjonalne, społeczne i aksjonormatywne. Bronfenbrenner podkreślał, że mikrosystem stanowi najważniejszy poziom środowiska rozwojowego dziecka, ponieważ obejmuje codzienne relacje wpływające na rozwój psychospołeczny jednostki [Bronfenbrenner, 1979].

Model realizowany w Siedlcach koncentruje się na wzmacnianiu jakości relacji interpersonalnych oraz ograniczaniu czynników ryzyka związanych z konfliktami rodzinnymi, niewydolnością wychowawczą, odrzuceniem

rówieśniczym czy negatywnym klimatem szkoły. Jednocześnie wzmacniane są czynniki chroniące, takie jak wsparcie emocjonalne, pozytywna komunikacja, poczucie bezpieczeństwa i przynależność społeczna [Blum, Blum, 2009].

W praktyce działania obejmują rozwijanie kompetencji rodzicielskich, organizowanie konsultacji psychologicznych i pedagogicznych oraz wzmacnianie współpracy pomiędzy rodziną a szkołą. Rodzina traktowana jest jako podstawowe środowisko socjalizacji, w którym dziecko internalizuje normy społeczne i wzory zachowań [Ziemska, 1979; Znaniecki, 1993]. W literaturze podkreśla się jednak, że współczesne przemiany społeczne i osłabienie więzi rodzinnych mogą zwiększać ryzyko zachowań problemowych [Pilch, 2005; Castells, 2010].

W obszarze szkoły działania ukierunkowane są na budowanie bezpiecznego klimatu społecznego, rozwijanie kompetencji wychowawczych nauczycieli, przeciwdziałanie przemocy rówieśniczej i cyberprzemocy oraz rozwijanie edukacji emocjonalnej i społecznej. Badania wskazują, iż pozytywny klimat szkoły sprzyja ograniczaniu zachowań problemowych i wzmacnianiu dobrostanu psychicznego uczniów [Śliwerski, 2015; Allen, 2010; Giddens, 2012].

Istotną rolę odgrywają również działania skierowane do grup rówieśniczych, obejmujące mediacje rówieśnicze, tutoring, mentoring, wolontariat oraz aktywność sportową i kulturalną. Relacje rówieśnicze mogą bowiem pełnić zarówno funkcję wspierającą, jak i destrukcyjną, stanowiąc istotny kontekst uczenia się zachowań społecznych [Bandura, 1977]. Negatywne doświadczenia rówieśnicze, w tym cyberprzemoc i odrzucenie społeczne, należą do istotnych czynników ryzyka zachowań niedostosowawczych [Konopczyński, 2014; Pilch, 2003].

Integracja oddziaływań wychowawczych na poziomie mezosystemu

Mezosystem obejmuje relacje pomiędzy podstawowymi środowiskami funkcjonowania dziecka – rodziną, szkołą oraz instytucjami wsparcia społecznego i psychologicznego. W perspektywie ekologicznej jakość tych powiązań wpływa bezpośrednio na proces socjalizacji i adaptacji społecznej dziecka [Bronfenbrenner, 1979]. Niedostosowanie społeczne może być zatem konsekwencją niespójności oddziaływań wychowawczych oraz niewydolności współpracy środowiskowej [Cleveland i in., 2005].

Siedlecki model profilaktyki opiera się na tworzeniu zintegrowanej sieci współpracy obejmującej szkołę, poradnię, Policję, kuratorów sądowych,

pomoc społeczną oraz organizacje pozarządowe. Współpraca ta obejmuje wymianę informacji, wspólne diagnozowanie problemów oraz realizację skoordynowanych działań profilaktycznych, terapeutycznych i interwencyjnych.

Istotne znaczenie przypisuje się organizowaniu zespołów interdyscyplinarnych, konsultacji specjalistycznych i wspólnych działań edukacyjnych dla uczniów, rodziców i nauczycieli. Spójność oddziaływań wychowawczych oraz konsekwencja działań podejmowanych przez różne środowiska życia dziecka zwiększają skuteczność profilaktyki społecznej [Bronfenbrenner, 1979]. Model odpowiada założeniom „community-based prevention” oraz „whole school approach”, podkreślając znaczenie lokalnej sieci wsparcia i współodpowiedzialności za rozwój dziecka.

Instytucjonalny wymiar wsparcia – poziom egzosystemu

Egzosystem obejmuje te struktury społeczne i instytucjonalne, które – mimo braku bezpośredniego udziału dziecka – wpływają na jakość życia rodziny i warunki wychowania [Bronfenbrenner, 1979]. Bezrobocie, ubóstwo, ograniczony dostęp do pomocy specjalistycznej czy słabe zasoby instytucjonalne mogą pośrednio zwiększać ryzyko niedostosowania społecznego.

W modelu realizowanym w Siedlcach szczególne znaczenie przypisuje się działalności Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie, Ośrodka Interwencji Kryzysowej, Policji, kuratorskiej służby sądowej, poradni specjalistycznych, Ochotniczego Hufca Pracy oraz organizacji pozarządowych. Instytucje te oddziałują poprzez wzmacnianie kompetencji wychowawczych rodziny, przeciwdziałanie kryzysom społecznym i ograniczanie skutków wykluczenia społecznego.

Działalność MOPR oraz Ośrodka Interwencji Kryzysowej odpowiada założeniom środowiskowej pracy socjalnej [Kamiński, 1974; Pilch, 2005]. Z kolei Policja i kuratorska służba sądowa realizują funkcje kontrolne, profilaktyczne i readaptacyjne, których skuteczność wzrasta w sytuacji integracji działań z pomocą rodzinie i wsparciem szkoły.

Poradnie psychologiczno-pedagogiczne i zdrowia psychicznego pełnią funkcję diagnostyczną i terapeutyczną, umożliwiając wczesną identyfikację trudności emocjonalnych i rozwojowych. Istotną rolę odgrywają także organizacje społeczne i Ochotniczy Hufiec Pracy, wspierające aktywizację społeczną i zawodową młodzieży zagrożonej marginalizacją.

Makrosystem i społeczno-kulturowe uwarunkowania profilaktyki

Makrosystem obejmuje normy kulturowe, system wartości, politykę społeczną i edukacyjną oraz wzory zachowań funkcjonujące w społeczeństwie. Wyznacza on ramy interpretacyjne codziennych praktyk wychowawczych i społecznego definiowania zachowań akceptowanych oraz dewiacyjnych.

Jak wskazuje Sawicki [2018], znaczenie pracy może być odmiennie definiowane w środowisku klasy średniej i w środowisku kryminogennym, gdzie zachowania przestępcze bywają społecznie akceptowane. Oznacza to, iż wzory kulturowe mogą zarówno wspierać proces socjalizacji, jak i sprzyjać utrwalaniu postaw dewiacyjnych. W tym kontekście działalność Urzędu Miasta Siedlce, Rady Miasta, Kuratorium Oświaty oraz Miejskiej Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych wpisuje się w realizację lokalnej polityki społecznej i edukacyjnej ukierunkowanej na tworzenie zintegrowanego systemu profilaktyki. Instytucje te określają kierunki działań wychowawczych, profilaktycznych i pomocowych oraz wpływają na poziom finansowania i organizacji wsparcia społecznego.

Makrosystem wskazuje, iż niedostosowanie społeczne stanowi nie tylko rezultat indywidualnych trudności jednostki, lecz także efekt oddziaływania szerszych struktur społecznych, kulturowych i ekonomicznych, determinujących dostęp do zasobów oraz wzory zachowań społecznych.

Chronosystem – temporalny wymiar profilaktyki

Chronosystem odnosi się do wpływu czasu oraz przemian społecznych, technologicznych i kulturowych na rozwój jednostki [Bronfenbrenner, Morris, 2006]. Uwzględnia on znaczenie doświadczeń kryzysowych, pandemii, migracji, transformacji cyfrowej oraz zmian zachodzących w cyklu życia człowieka. Doświadczenia traumatyczne mogą prowadzić zarówno do mobilizacji zasobów adaptacyjnych [Rutter, 2013], jak i do zaburzeń emocjonalnych i społecznych [Herman, 1992; Sęk, 2005].

Model realizowany w Siedlcach uwzględnia współczesne zagrożenia rozwojowe, takie jak cyberprzemoc, uzależnienia behawioralne, izolacja społeczna oraz pogarszający się stan zdrowia psychicznego młodzieży. Działania szkół, poradni, Policji i Miejskiej Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych koncentrują się na dostosowywaniu oddziaływań profilaktycznych do nowych zagrożeń społecznych i kulturowych.

Istotną cechą systemu pozostaje jego elastyczność oraz zdolność do ciągłej ewaluacji działań profilaktycznych i dostosowywania form wsparcia do zmieniających się potrzeb środowiska lokalnego. Szczególne znaczenie przypisuje się wzmacnianiu odporności psychicznej dzieci i młodzieży oraz wczesnej diagnozie trudności emocjonalnych i adaptacyjnych.

Przedstawiony model profilaktyki społecznej realizowany w Siedlcach stanowi wielopoziomową i interdyscyplinarną koncepcję wsparcia dziecka i rodziny, opartą na ekologicznej teorii rozwoju Bronfenbrennera. Uwzględnia on współoddziaływanie czynników rodzinnych, szkolnych, społecznych, instytucjonalnych i kulturowych, podkreślając znaczenie integracji działań profilaktycznych, wychowawczych i terapeutycznych. Jego podstawowym celem pozostaje wzmacnianie potencjału rozwojowego dzieci i młodzieży oraz ograniczanie czynników ryzyka prowadzących do niedostosowania społecznego, marginalizacji i wykluczenia społecznego.

Podstawy prawne lokalnego systemu profilaktyki społecznej realizowanego w Siedlcach

Funkcjonowanie lokalnego systemu profilaktyki społecznej w Siedlcach posiada wielowymiarowe podstawy normatywne, określające kompetencje instytucji publicznych oraz kierunki działań wychowawczych, profilaktycznych, opiekuńczych, terapeutycznych i resocjalizacyjnych podejmowanych wobec dzieci, młodzieży i rodzin. Model ten opiera się na założeniu, iż skuteczna profilaktyka społeczna wymaga zarówno współpracy interdyscyplinarnej i środowiskowej, jak również stabilnego umocowania prawnego gwarantującego ciągłość, legalność oraz systemowość oddziaływań pomocowych i wychowawczych. Do najważniejszych podstaw prawnych modelu należą:

Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe

Reguluje funkcjonowanie systemu oświaty oraz nakłada na szkoły obowiązek realizacji zadań wychowawczych, opiekuńczych i profilaktycznych. Stanowi podstawę organizowania pomocy psychologiczno-pedagogicznej, tworzenia programów wychowawczo-profilaktycznych oraz działań przeciwdziałających przemocy, wykluczeniu społecznemu i zaburzeniom adaptacyjnym dzieci i młodzieży.

Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich

Akcentuje priorytet działań profilaktycznych, wychowawczych i środowiskowych wobec nieletnich zagrożonych demoralizacją. Ustawa określa zasady współpracy szkół, sądów, Policji, kuratorów sądowych oraz instytucji pomocowych w zakresie przeciwdziałania zachowaniom ryzykownym i wspierania re-adaptacji społecznej młodzieży.

Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej

Stanowi podstawę działań ukierunkowanych na wzmacnianie funkcji opiekuńczo-wychowawczych rodziny oraz rozwijanie środowiskowych form wsparcia dziecka i rodziny. Na jej podstawie realizowane są działania asystentury rodziny, pracy socjalnej, interwencji kryzysowej oraz wsparcia rodzin zagrożonych wykluczeniem społecznym.

Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej

Określa zasady podejmowania działań interwencyjnych, ochronnych i pomocowych wobec rodzin doświadczających przemocy. Stanowi podstawę tworzenia lokalnych procedur współpracy instytucjonalnej służących ochronie dziecka i rodziny w sytuacjach kryzysowych.

Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego

Tworzy podstawy prawne działań diagnostycznych, terapeutycznych, profilaktycznych i rehabilitacyjnych realizowanych przez poradnie psychologiczno-pedagogiczne, poradnie zdrowia psychicznego oraz inne instytucje specjalistyczne. W kontekście narastających problemów emocjonalnych młodzieży stanowi jeden z kluczowych filarów systemu wsparcia psychospołecznego.

Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi

Reguluje działalność Miejskiej Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych oraz lokalnych programów profilaktyki uzależnień. Umożliwia realizację działań edukacyjnych, terapeutycznych i profilaktycznych związanych z przeciwdziałaniem uzależnieniom oraz zachowaniom ryzykownym dzieci i młodzieży.

Uwzględnienie wskazanych aktów prawnych pokazuje, iż model profilaktyki społecznej realizowany w Siedlcach posiada spójne podstawy normatywne integrujące działania edukacyjne, społeczne, terapeutyczne, opie-

kuńcze i resocjalizacyjne. Regulacje prawne określają nie tylko kompetencje instytucji, lecz również obowiązek współpracy środowiskowej, ochrony dobra dziecka oraz realizacji działań wspierających rodzinę. Dzięki temu lokalny system profilaktyki społecznej może funkcjonować jako zintegrowany i interdyscyplinarny model wsparcia, oparty na zasadach legalności, systemowości oraz poszanowania praw dziecka i rodziny.

Uzasadnienie opracowania programu zapobiegania niedostosowaniu społecznemu dzieci i młodzieży w Siedlcach

Potrzeba opracowania programu zapobiegania niedostosowaniu społecznemu dzieci i młodzieży w Siedlcach wynika zarówno z obserwowanych przemian społecznych, jak i z narastających problemów wychowawczych oraz zagrożeń wpływających na prawidłowy rozwój młodego pokolenia. Zjawiska takie jak przemoc rówieśnicza, zachowania ryzykowne, kryzysy emocjonalne, niewydolność wychowawcza części rodzin czy osłabienie więzi społecznych wskazują na konieczność podejmowania skoordynowanych działań profilaktycznych i wspierających. Istotnym argumentem przemawiającym za opracowaniem programu jest również potrzeba integracji działań różnych instytucji lokalnych odpowiedzialnych za bezpieczeństwo, wychowanie i pomoc dzieciom oraz młodzieży. W dalszej części przedstawiono najważniejsze przesłanki uzasadniające potrzebę przygotowania i wdrożenia programu na terenie miasta Siedlce. Uzasadnieniem formalnym przygotowania wspomnianego programu stały się dane empiryczne stanowiące egzemplifikację zjawiska zagrożenia niedostosowaniem społecznym dzieci i młodzieży w Siedlcach, przedstawione poniżej:

1. Analiza danych empirycznych działań podejmowanych wobec nieletnich przez Policję w Siedlcach w latach 2022-2025

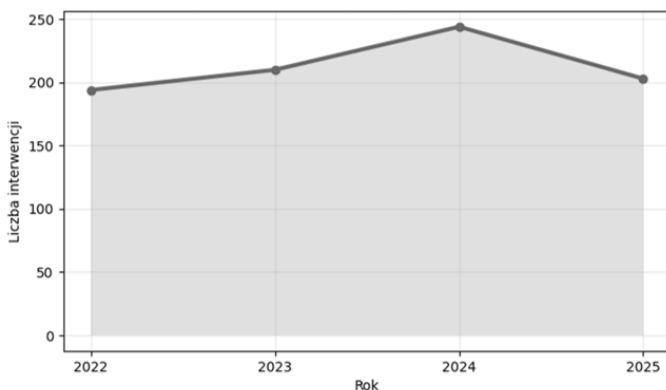
Analiza danych empirycznych dotyczących działań profilaktycznych Policji w Siedlcach w latach 2022-2025 pozwala na wielowymiarową ocenę skali zachowań ryzykownych wśród nieletnich oraz ocenę kierunków rozwoju lokalnego systemu profilaktyki społecznej. Dane wskazują zarówno na utrzymujące się problemy wychowawcze i społeczne młodzieży, jak również na stopniowe wzmacnianie środowiskowego i profilaktycznego charakteru działań Policji oraz instytucji współpracujących.

W analizowanym okresie liczba interwencji Policji wobec nieletnich utrzymywała się na relatywnie wysokim poziomie. W latach 2022-2024 obserwowano stopniowy wzrost liczby ujawnianych sytuacji problemowych – od 194 przypadków w roku 2022 do 244 przypadków w roku 2024. W roku 2025 odnotowano częściowy spadek liczby interwencji do poziomu 203 przypadków. Dynamika ta może świadczyć zarówno o nasileniu problemów wychowawczych i społecznych, jak również o większej aktywności środowiskowej instytucji odpowiedzialnych za bezpieczeństwo i profilaktykę społeczną.

Tabela 1. Liczba interwencji Policji wobec nieletnich

Rok	Liczba interwencji
2022	194
2023	210
2024	244
2025	203

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych KMP w Siedlcach

Wykres 1. Dynamika interwencji Policji wobec nieletnich

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych KMP w Siedlcach

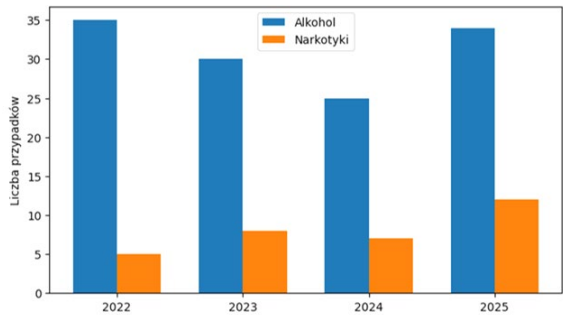
Analiza danych dotyczących używania substancji psychoaktywnych wskazuje, że alkohol pozostaje najczęściej ujawnianą substancją używaną przez nieletnich. W roku 2022 odnotowano 35 przypadków nietrzeźwości nieletnich, w roku 2024 – 25 przypadków, natomiast w roku 2025 liczba ta ponownie

wzrosła do 34 przypadków. Dane dotyczące narkotyków utrzymują się na niższym, lecz względnie stabilnym poziomie – od 5 do 12 przypadków rocznie. Wyniki te wskazują na konieczność dalszego rozwijania działań profilaktycznych ukierunkowanych na przeciwdziałanie uzależnieniom oraz wzmacnianie kompetencji psychospołecznych młodzieży.

Tabela 2. Używanie substancji psychoaktywnych przez nieletnich

Rok	Alkohol	Narkotyki
2022	35	5
2023	30	8
2024	25	7
2025	34	12

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych KMP w Siedlcach

Wykres 2. Substancje psychoaktywne używane przez nieletnich

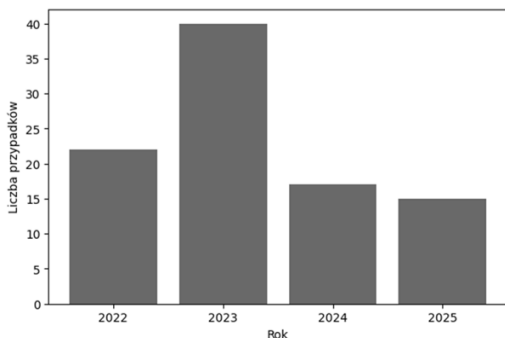
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych KMP w Siedlcach

Szczególnie istotnym wskaźnikiem kryzysów rodzinnych i środowiskowych pozostają dane dotyczące ucieczek nieletnich z domów rodzinnych. W roku 2023 odnotowano wyraźny wzrost liczby tego rodzaju zdarzeń – do poziomu 40 przypadków. W kolejnych latach liczba ucieczek uległa zmniejszeniu do 17 przypadków w roku 2024 i 15 przypadków w roku 2025. W literaturze pedagogicznej i kryminologicznej ucieczki nieletnich interpretowane są jako przejaw dezorganizacji środowiska wychowawczego, osłabienia więzi rodzinnych oraz trudności adaptacyjnych młodzieży.

Tabela 3. Ucieczki nieletnich z domów rodzinnych

Rok	Liczba interwencji
2022	22
2023	40
2024	17
2025	15

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych KMP w Siedlcach

Wykres 3. Ucieczki nieletnich z domów rodzinnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych KMP w Siedlcach

Analiza danych wskazuje, iż w Siedlcach z perspektywy działań podejmowanych Przez służby policyjne obserwuje się utrzymujący się względnie stały poziom problemów wychowawczych i społecznych dzieci oraz młodzieży. Obserwowane tendencje świadczą o konieczności wzmacniania środowiskowego i profilaktycznego charakteru działań Policji oraz rozwoju współpracy między-instytucjonalnej.

2. Analiza danych kuratorskiej służby sądowej dotyczących nieletnich w latach 2022-2025

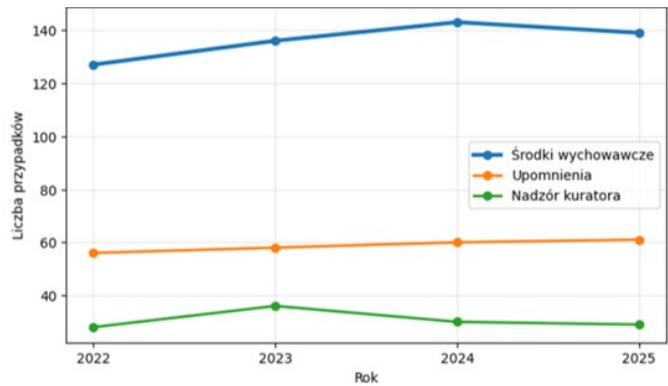
Elementem diagnozy lokalnego systemu profilaktyki społecznej są dane dotyczące działalności kuratorskiej służby sądowej do wykonywania orzeczeń w sprawach rodzinnych i nieletnich Sądu Rejonowego w Siedlcach. Dane obejmujące lata 2022-2025 pozwalają na analizę skali demoralizacji, czynów karalnych oraz charakteru środków wychowawczych stosowanych wobec nieletnich.

Analiza danych wskazuje, że dominującymi środkami stosowanymi wobec nieletnich pozostają środki o charakterze wychowawczym i wolnościowym, w szczególności upomnienia oraz nadzór kuratora sądowego. Liczba orzekanych środków wychowawczych utrzymywała się na względnie stabilnym poziomie – od 127 do 143 przypadków rocznie. Najczęściej stosowanym środkiem pozostawało upomnienie, którego liczba wzrosła z 56 przypadków w roku 2022 do 61 przypadków w roku 2025. Wysoki poziom stosowania środków o charakterze wychowawczym można interpretować jako przejaw preferowania oddziaływań korekcyjno-wychowawczych nad środkami izolacyjnymi i represyjnymi.

Tabela 4. Struktura stosowanych środków wychowawczych

Rok	Środki wychowawcze	Upomnienia	Nadzór kuratora
2022	127	56	28
2023	136	58	36
2024	143	60	30
2025	139	61	29

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Kuratorskiej Służby Sądowej w Siedlcach

Wykres 4. Struktura stosowanych środków wychowawczych

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Kuratorskiej Służby Sądowej w Siedlcach

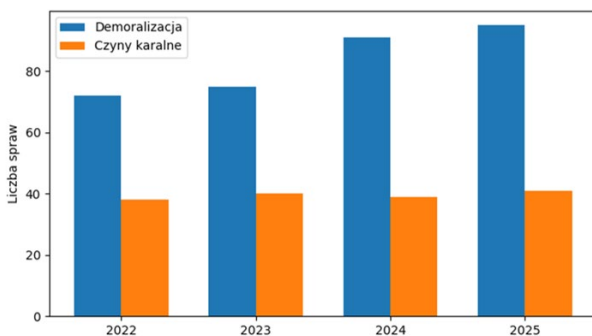
Dane wskazują, że liczba spraw związanych z demoralizacją oraz czynami karalnymi utrzymuje się na względnie stabilnym poziomie, przy jednoczesnym wzroście liczby spraw dotyczących demoralizacji w latach 2024-2025. Wzrost

liczby spraw dotyczących demoralizacji może świadczyć o większej aktywności instytucji w zakresie wczesnej identyfikacji symptomów zagrożenia niedostosowaniem społecznym. Stabilny poziom czynów karalnych wskazuje natomiast na utrzymywanie się części czynników ryzyka w środowisku życia nieletnich.

Tabela 5. Sprawy dotyczące demoralizacji i czynów karalnych

Rok	Demoralizacja	Czyny karalne
2022	72	38
2023	75	40
2024	91	39
2025	95	41

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Kuratorskiej Służby Sądowej w Siedlcach

Wykres 5. Sprawy dotyczące demoralizacji i czynów karalnych

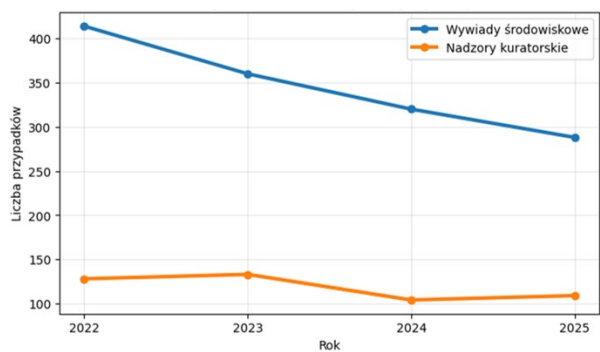
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Kuratorskiej Służby Sądowej w Siedlcach

Istotnym wskaźnikiem aktywności kuratorskiej służby sądowej pozostaje liczba przeprowadzanych wywiadów środowiskowych oraz nadzorów kuratorskich. W analizowanym okresie obserwuje się stopniowy spadek liczby wywiadów środowiskowych – z 414 przypadków w roku 2022 do 288 przypadków w roku 2025. Jednocześnie liczba nadzorów kuratorskich utrzymywała się na relatywnie wysokim poziomie. Dane te wskazują na utrzymującą się potrzebę prowadzenia systematycznej kontroli środowiskowej oraz wspierania rodzin przejawiających trudności opiekuńczo-wychowawcze.

Tabela 6. Aktywność Kuratorskiej Służby Sądowej

Rok	Wywiady środowiskowe	Nadzory kuratorskie
2022	414	128
2023	360	133
2024	320	104
2025	288	109

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Kuratorskiej Służby Sądowej w Siedlcach

Wykres 6. Aktywność Kuratorskiej Służby Sądowej

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Kuratorskiej Służby Sądowej w Siedlcach

Analiza danych wskazuje, że liczba nieletnich kierowanych do młodzieżowych ośrodków wychowawczych pozostaje relatywnie niska i stabilna. W latach 2022-2025 liczba tego rodzaju orzeczeń wynosiła od 7 do 11 rocznie. Niewielka liczba środków izolacyjnych może świadczyć o preferowaniu przez sąd działań środowiskowych i wychowawczych oraz traktowaniu izolacyjnych form oddziaływania jako środka ostatecznego.

Tabela 7. Kierowanie do Młodzieżowego Ośrodka Wychowawczego

Rok	Liczba MOW
2022	7
2023	11
2024	9
2025	8

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Kuratorskiej Służby Sądowej w Siedlcach

Analiza danych kuratorskiej służby sądowej wskazuje, że lokalny system przeciwdziałania niedostosowaniu społecznemu dzieci i młodzieży opiera się przede wszystkim na środkach wychowawczych i środowiskowych. Kuratorzy sądowi pełnią istotną funkcję diagnostyczną, kontrolną i wspierającą, współpracując ze szkołami, Policją, poradniami psychologiczno-pedagogicznymi oraz pomocą społeczną. Dane potwierdzają znaczenie działań środowiskowych i profilaktycznych w ograniczaniu ryzyka pogłębiania się niedostosowania społecznego nieletnich.

3. Analiza danych Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie dotyczących wsparcia rodzin i dzieci

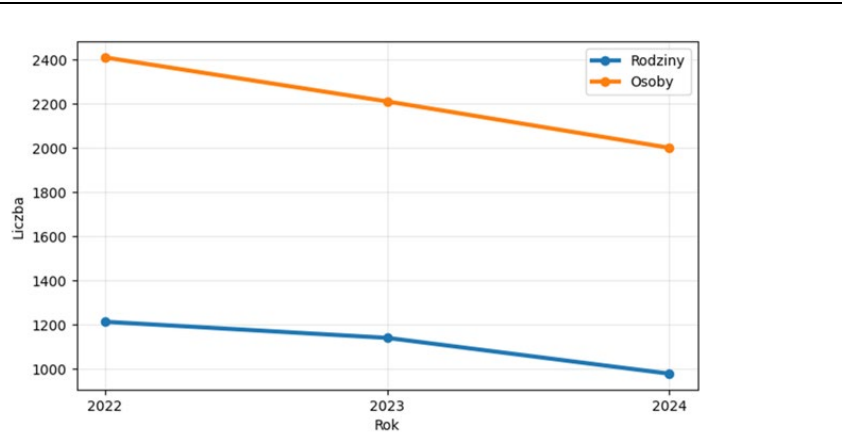
Istotnym elementem lokalnego systemu przeciwdziałania niedostosowaniu społecznemu dzieci i młodzieży pozostaje działalność Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie w Siedlcach. Dane dotyczące liczby rodzin objętych pomocą społeczną oraz wsparciem asystentów rodziny pozwalają na ocenę skali problemów opiekuńczo-wychowawczych oraz kierunków rozwoju środowiskowych form wsparcia rodziny.

Analiza danych wskazuje na stopniowy spadek liczby rodzin objętych świadczeniami pomocy społecznej. W roku 2022 wsparciem objęto 1213 rodzin, w których funkcjonowało 2409 osób. W kolejnych latach liczba rodzin korzystających z pomocy społecznej zmniejszyła się odpowiednio do 1140 rodzin w roku 2023 oraz 978 rodzin w roku 2024. Podobną tendencję obserwuje się w odniesieniu do liczby osób funkcjonujących w rodzinach objętych wsparciem. Interpretacja tych danych wymaga ostrożności metodologicznej, ponieważ zmniejszenie liczby świadczeniobiorców może wynikać zarówno z poprawy sytuacji społecznej rodzin, jak również ze zmian organizacyjnych lub kryteriów dostępu do świadczeń.

Tabela 8. Rodziny korzystające pomocy społecznej

Rok	Rodziny	Osoby
2022	1213	2409
2023	1140	2210
2024	978	2000

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MOPR w Siedlcach

Wykres 7. Rodziny korzystające pomocy społecznej

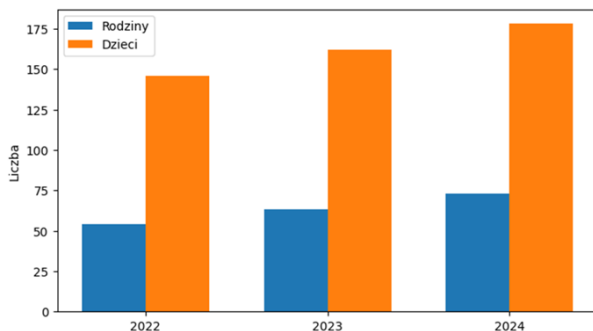
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MOPR w Siedlcach

Szczególnie istotne znaczenie posiadają dane dotyczące rodzin objętych wsparciem asystenta rodziny. W latach 2022-2024 obserwuje się systematyczny wzrost liczby rodzin korzystających z tej formy pomocy – od 54 rodzin w roku 2022 do 73 rodzin w roku 2024. Wzrostowi liczby rodzin objętych wsparciem towarzyszy również utrzymująca się wysoka liczba dzieci wychowujących się w tych rodzinach. Asystentura rodziny pozostaje jedną z najważniejszych form profilaktyki środowiskowej i selektywnej, ukierunkowanej na wzmacnianie kompetencji opiekuńczo-wychowawczych rodziców oraz ograniczanie ryzyka marginalizacji społecznej dzieci.

Tabela. 9. Wsparcie asystenta rodziny jako forma profilaktyki środowiskowej

Rok	Rodziny objęte wsparciem	Dzieci
2022	54	146
2023	63	162
2024	73	178

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MOPR w Siedlcach

Wykres. 8. Wsparcie asystenta rodziny jako forma profilaktyki środowiskowej

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MOPR w Siedlcach

Dane wskazują również na stopniowe wzmacnianie potencjału organizacyjnego systemu wsparcia rodziny. W latach 2022-2024 zadania asystentury realizowało czterech asystentów rodziny, natomiast od roku 2025 liczba ta wzrosła do pięciu osób. Zwiększenie liczby asystentów można interpretować jako przejaw rosnącej świadomości znaczenia środowiskowych form profilaktyki społecznej oraz konieczności intensyfikacji działań wspierających rodziny przeżywające trudności opiekuńczo-wychowawcze.

Tabela 10. Rozwój zasobów instytucjonalnych MOPR

Rok	Liczba asystentów rodziny
2022	4
2023	4
2024	4
2025	5

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych MOPR w Siedlcach

Analiza danych Miejskiego Ośrodka Pomocy Rodzinie wskazuje, że lokalny system wsparcia rodzin i dzieci w Siedlcach opiera się na rozwijaniu środowiskowych form pomocy społecznej oraz wzmacnianiu funkcji opiekuńczo-wychowawczych rodziny. Szczęgólnego znaczenia nabiera rozwój asystentury rodziny, która stanowi istotny element profilaktyki społecznej i przeciwdziałania niedostosowaniu społecznemu dzieci i młodzieży.

4. Analiza danych Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej dotyczących orzeczeń o zagrożeniu niedostosowaniem społecznym

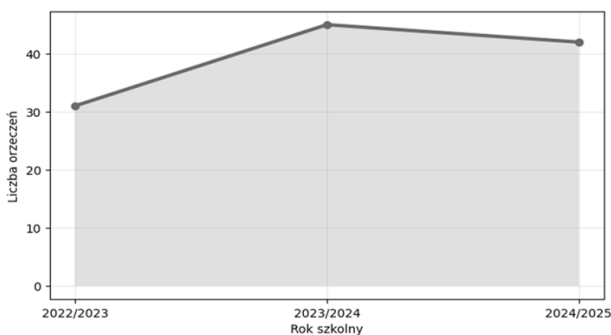
Istotnym źródłem wiedzy o skali i dynamice problemów wychowawczych dzieci i młodzieży pozostają dane Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej w Siedlcach dotyczące liczby wydawanych orzeczeń z uwagi na zagrożenie niedostosowaniem społecznym. Dane obejmujące lata szkolne 2022/2023-2024/2025 umożliwiają analizę tendencji rozwojowych oraz identyfikację etapów edukacyjnych szczególnie narażonych na występowanie trudności adaptacyjnych i wychowawczych.

Analiza danych wskazuje, że liczba wydawanych orzeczeń utrzymuje się na relatywnie wysokim poziomie. W roku szkolnym 2022/2023 wydano 31 orzeczeń dotyczących zagrożenia niedostosowaniem społecznym, natomiast w latach 2023/2024 i 2024/2025 liczba ta wzrosła odpowiednio do 45 oraz 42 orzeczeń. Wzrost liczby orzeczeń można interpretować wielowymiarowo. Z jednej strony może on świadczyć o nasilaniu się trudności emocjonalnych, społecznych i wychowawczych dzieci i młodzieży, z drugiej jednak może być rezultatem skuteczniejszej diagnozy pedagogicznej oraz większej świadomości szkół i rodziców dotyczącej potrzeby wczesnej identyfikacji problemów rozwojowych.

Tabela. 11. Dynamika liczby wydawanych orzeczeń

Rok szkolny	Liczba asystentów rodziny
2022/2023	31
2023/2024	45
2024/2025	42

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PP-P w Siedlcach

Wykres. 9. Liczba orzeczeń o zagrożeniu niedostosowaniem społecznym

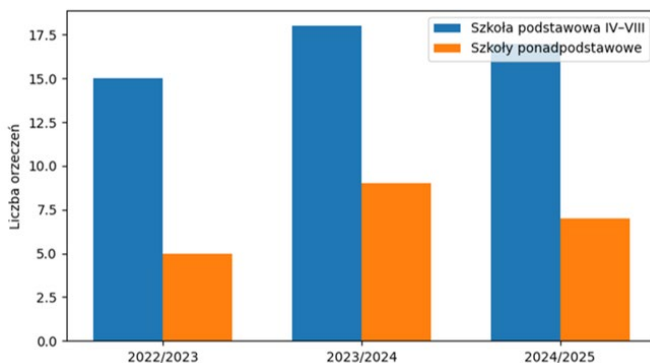
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PP-P w Siedlcach

Dane wskazują, że najwyższa liczba orzeczeń dotyczy uczniów szkoły podstawowej, zwłaszcza drugiego etapu edukacyjnego obejmującego klasy IV-VIII. W każdym analizowanym roku szkolnym liczba orzeczeń wydawanych dla uczniów tego etapu pozostawała najwyższa i wynosiła od 15 do 18 przypadków rocznie. Tendencja ta pozostaje zgodna z ustaleniami psychologii rozwojowej i pedagogiki adolescencji, wskazującymi, że okres wczesnej adolescencji wiąże się ze zwiększonym ryzykiem występowania trudności emocjonalnych, konfliktów rówieśniczych oraz zachowań opozycyjnych.

Tabela 12. Etapy edukacyjne szczególnie narażone na trudności wychowawcze

Rok szkolny	Szkoła podstawowa (IV-VIII)	Szkoły ponadpodstawowe
2022/2023	15	5
2023/2024	18	9
2024/2025	17	7

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PP-P w Siedlcach

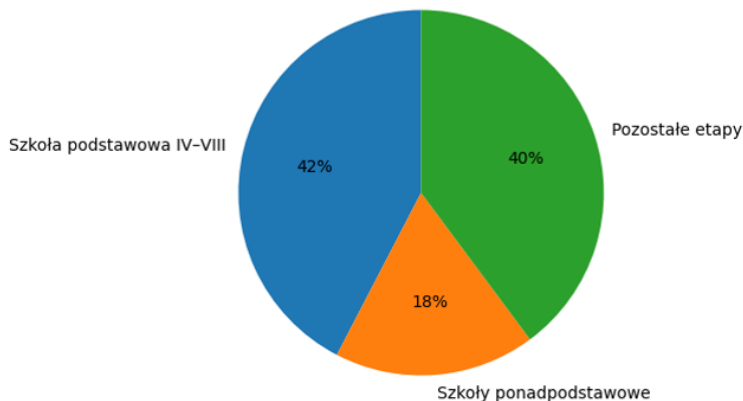

Wykres 10. Orzeczenia wg etapów edukacyjnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PP-P w Siedlcach

Analiza struktury wydawanych orzeczeń wskazuje, że dominującą grupę stanowią uczniowie drugiego etapu edukacyjnego szkoły podstawowej. Relatywnie niższa liczba orzeczeń w szkołach ponadpodstawowych może mieć związek zarówno z częściową stabilizacją funkcjonowania psychospołecznego młodzieży, jak również z ograniczoną gotowością starszych uczniów do

korzystania z pomocy psychologiczno-pedagogicznej. Jednocześnie literatura przedmiotu wskazuje, że trudności adolescentów na poziomie szkoły ponadpodstawowej często przyjmują bardziej ukryte formy i mogą przejawiać się poprzez absencję szkolną, izolację społeczną lub zachowania ryzykowne.

Wykres 11. Struktura orzeczeń według etapów edukacyjnych

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych PP-P w Siedlcach

Analiza danych Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej wskazuje na utrzymywanie się wysokiego poziomu potrzeb diagnostycznych i terapeutycznych dzieci oraz młodzieży zagrożonych niedostosowaniem społecznym. Szczególnego znaczenia nabiera wczesna identyfikacja problemów wychowawczych oraz rozwijanie współpracy między szkołą, rodziną i instytucjami specjalistycznymi.

Podsumowanie

W rezultacie powołanie Zespołu ds. Zapobiegania Niedostosowaniu Społecznemu Dzieci i Młodzieży w Siedlcach należy interpretować jako próbę budowy lokalnej polityki społecznej opartej na wiedzy empirycznej, współpracy środowiskowej oraz współczesnych założeniach pedagogiki społecznej, profilaktyki zintegrowanej i pedagogiki resocjalizacyjnej. Model ten zakłada, że skuteczne przeciwdziałanie niedostosowaniu społecznemu nie może ograniczać się wyłącznie do reagowania na istniejące problemy, lecz powinno koncentrować się

przede wszystkim na wzmacnianiu potencjału rozwojowego dziecka, budowaniu odporności psychospołecznej oraz tworzeniu bezpiecznego i wspierającego środowiska życia.

Bibliografia

- Allen K.A. (2010), *Classroom management, bullying, and teacher practices*, "Professional Educator", 34 (1)
- Bandura A. (1977), *Social Learning Theory*, Prentice Hall, Englewood Cliffs.
- Blum R.W., Blum L.M. (2009), *Resilience in adolescence* [w:] R.J. DiClemente J.S. Santelli, R.A. Crosby (red.), *Adolescent Health. Understanding and Preventing Risk Behaviors*, CA: Jossey-Bass, San Francisco.
- Bowlby J. (2016), *Przywiązanie*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Bronfenbrenner U. (1979), *The Ecology of Human Development. Experiments by Nature and Design*, Harvard University Press, Cambridge.
- Bronfenbrenner U. (1994), Ecological Models of Human Development, [w:] Husen T., Postlethwaite T.N. (red.), *International Encyclopedia of Education*, Elsevier, Oxford, s. 1643-1647.
- Bronfenbrenner U., Morris P.A. (2006), *The Bioecological Model of Human Development*, [w:] Damon W., Lerner R.M. (red.), *Handbook of Child Psychology*, Wiley, New York, s. 793-828.
- Castells M. (2010), *Spółeczeństwo sieci*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Cleveland M.J., Gibbons F.X., Gerrard M., Pomery E.A. Brody G.H. (2005), The impact of parenting on risk cognitions and risk behavior: A study of mediation and moderation in a panel of African American adolescents, "Child Development", 76(4).
- Giddens A., Sutton P.W. (2012), *Socjologia*, PWN, Warszawa.
- Hawkins J.D., Catalano R.F. (1992), *Communities That Care. Action for Drug Abuse Prevention*, Jossey-Bass, San Francisco.
- Herman J. (1992), *Trauma and Recovery*, Basic Books, New York.
- Kamiński A. (1974), *Funkcje pedagogiki społecznej*, Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa.
- Konopczyński M. (2014), *Pedagogika resocjalizacyjna. W stronę działań kreujących*, Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków.
- Ostaszewski K. (2014), *Zachowania ryzykowne młodzieży w perspektywie mechanizmów resilience*, Instytut Psychiatrii i Neurologii, Warszawa.
- Pilch T. (2003), *Pedagogika społeczna wobec problemów współczesności*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa
- Pilch T. (2005), *Agresja i przemoc w szkole*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa.
- Pytko L. (2001), *Pedagogika resocjalizacyjna*, Wydawnictwo Akademickie Żak, Warszawa.
- Radlińska H. (1961), *Pedagogika społeczna*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław.

- Rutter M. (1987), *Psychosocial Resilience and Protective Mechanisms*, „American Journal of Orthopsychiatry”, nr 57, s. 316-331.
- Rutter M. (2013), *Resilience as a Dynamic Concept*, „Development and Psychopathology”, nr 24, s. 335-344.
- Sawicki K. (2018), *Diady, kliki, gangi: Młodzież nieprzystosowana społecznie w perspektywie współczesnej pedagogiki resocjalizacyjnej*, Impuls, Kraków.
- Sęk H. (2005), *Psychologia kliniczna*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Urban B. (2000), *Zaburzenia w zachowaniu i przestępczość młodzieży*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- Znaniecki F. (1993), *Socjologia wychowania*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Ziemska M. (1979), *Rodzina a osobowość*, Wiedza Powszechna, Warszawa.

Akty prawne

- Ustawa z dnia 26 października 1982 r. o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi, Dz.U. 1982 nr 35 poz. 230 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 19 sierpnia 1994 r. o ochronie zdrowia psychicznego, Dz.U. 1994 nr 111 poz. 535 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej, Dz.U. 2005 nr 180 poz. 1493 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2011 r. o wspieraniu rodziny i systemie pieczy zastępczej, Dz.U. 2011 nr 149 poz. 887 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 14 grudnia 2016 r. – Prawo oświatowe, Dz.U. 2017 poz. 59 z późn. zm.
- Ustawa z dnia 9 czerwca 2022 r. o wspieraniu i resocjalizacji nieletnich, Dz.U. 2022 poz. 1700.